

Klinkervariatie in het Standaardnederlands: *mooment*, *momment*, *mement* of *'ment*?

Hanne Kloots, Georges De Schutter, Steven Gillis & Marc Swerts¹

Taalkundige verschijnselen zijn soms perfect te illustreren aan de hand van een eenvoudige poppenkastconversatie. In de Nederlandse kinderserie *Sesamstraat* zat jarenlang een scène waarin pop Bert zijn huisgenoot Ernie erop wees dat die abusievelijk een banaan in zijn oor had gestopt ('*Ernie, je hebt een banaan in je oor.*' – '*Wat zeg je, Bert? Ik heb een banaan in mijn oor.*'). Wie goed luisterde, merkte dat *banaan* soms klonk als *benaan*, met een doffe klank in de eerste lettergreep². We spreken in dit geval van klinkerreductie: een 'volle' vocaal verandert in de doffe klank van *buiten* en *beleid*. Dit verschijnsel komt vooral voor in meerlettergrepige woorden van vreemde oorsprong. Het is typisch voor onbeklemtoonde, open lettergrepen aan het begin of in het midden van een woord: *beNAAN* (banaan), *meZIEK* (muziek) en *apeTHEEK* (apothek).

Een ander type van variatie heeft te maken met de lengte en de klankkleur van de klinkers. Terwijl sommige sprekers *politiek* uitspreken als *poolitiek* (met de *oo* van *zoon*), zeggen anderen *pollitiek* (met de *o* van *zon*). De een spreekt *subliem* uit als *suubliem* (met de *uu* van *fuut*), de ander als *subbliem* (met de *u* van *hut*). Ten slotte bestaat er ook nog een hele radicale vorm van reductie. Als taalgebruikers erg snel praten of wat minder articuleren, laten ze soms een (deel van een) lettergreep weg. In dat geval blijft van de klinker dus helemaal niets over. Een woord als *manier* kan dan worden gereduceerd tot *mnier*. In dit artikel wordt onderzocht hoe frequent al deze varianten voorkomen in het Standaardnederlands en in hoeverre Vlaanderen en Nederland daarbij hetzelfde patroon vertonen. Maar voor we ons richten op de uitspraakpraktijk, kijken we eerst nog even hoe het hoort volgens taalnormeers.

Verdoffingen van het type *benaan*, *meziek* en *apetheek* worden in Vlaamse uitspraakgidsen systematisch en zonder aarzelen verworpen. Een paar voorbeelden: Verachtert (1911) noemt de doffe variant "volstrekt af te keuren", Blancquaert (1969) zegt dat deze vormen "niet tot het algemeen beschaafd kunnen gerekend worden" en Scherps (1979) heeft het over een tendens die "beter niet [wordt] aangemoedigd". Ook in Nederland vinden we sporen van afkeuring, zeker in oudere literatuur. Een rapport over verzorgd taalgebruik in het onderwijs, gepubliceerd in het tijdschrift *Levende Talen* in 1939, noemt het gebruik van de doffe klank zelfs "een ondubbelzinnig criterium voor onbeschaafde en onverzorgde uitspraak". In recentere Nederlandse gidsen wordt vaak een vrij liberaal standpunt ingenomen. Er wordt bijvoorbeeld gesproken van een "kwestie van smaakvol aanvoelen" (Veldkamp e.a. 1973) of een "uiterst wisselvallig proces" (Heemskerk & Zonneveld 2000).

Verder wordt er in Vlaamse uitspraakgidsen op gewezen dat we in de open lettergreep van *muziek* en *solist* geen korte klinker mogen gebruiken. Met andere woorden: *muziek* moet worden uitgesproken met de *uu* van *fuut*, *solist* krijgt de *oo* van *zoon*, *vitaal* de *ie* van *biet*. Alleen de *a* hoeft in deze positie niet per se lang te worden uitgesproken. We hoeven *kanon* en *fabriek* dus niet noodzakelijk als *kaanon* en *faabriek* te realiseren. Dit type van variatie (*uu/u*, *oo/o*, *aa/a*, enz.) wordt duidelijk minder systematisch behandeld dan verdoeffing. In de meeste Nederlandse uitspraakgidsen wordt het verschijnsel zelfs helemaal niet besproken. In Vlaanderen wordt er over het algemeen ook geen apart hoofdstukje aan gewijd, maar bij de bespreking van de afzonderlijke klinkers vinden we wel geregeld een lijstje (leen)woorden met de mededeling dat in de onbeklemtoonde lettergreep geen korte klinker mag worden gebruikt. Het derde type van reductie, volledig gereduceerde vormen zoals *mnier* en ‘*ment*, wordt niet expliciet besproken in uitspraakgidsen.

In dit artikel willen we echter in de eerste plaats de uitspraakpraktijk bekijken. Aan de Universitaire Instelling Antwerpen en de Katholieke Universiteit Nijmegen wordt onderzoek gedaan naar variatie in de uitspraak van het Standaardnederlands. In het kader van dit project werden 160 leerkrachten Nederlands geïnterviewd, van wie 80 Vlamingen en 80 Nederlanders. We kozen leerkrachten Nederlands als proefpersonen omdat het professionele taalgebruikers zijn die door de meeste Nederlandstaligen als prototypische standaardtaalsprekers worden beschouwd. Er namen even veel mannen als vrouwen deel, afkomstig uit verschillende provincies in Nederland en Vlaanderen. Hun leeftijd varieerde van 22 tot 60 jaar. Het interview bestond uit verschillende taken, bijvoorbeeld woorden voorlezen en plaatjes benoemen. Met elke leerkracht werd ook een gesprek gevoerd van minstens een kwartier. Het is de spontane spraak, gerealiseerd in dat gesprek, die hier verder wordt onderzocht.

Uit de gesprekken met de leerkrachten werden drie woorden geselecteerd: *manier*, *probeer(t)* en *moment*. Deze woorden hebben de volgende kenmerken gemeenschappelijk: ze tellen twee lettergrepen, de klemtoon valt op de tweede lettergreep en de eerste lettergreep eindigt op een klinker. In totaal leverden de interviews 813 woorden op: 236 keer *manier*, 291 keer *moment* en 286 keer *probeer(t)*. De woorden werden stuk voor stuk uit de interviews geknipt en door drie beoordelaars beluisterd. Op een schaal duidden de luisteraars aan of ze een lange klinker (bv. *moooment*), een korte klinker (bv. *momment*), een doffe *e* (bv. *mement*) of een totaal gereduceerde vorm (bv. ‘*ment*) hoorden. Vonden ze de klank niet echt lang maar ook niet echt kort, dan kozen ze voor de tussencategorie ‘lang/kort’. Een korte klinker die al wat zweemde naar een doffe klank, kreeg de tussenscore ‘kort/dof’. Twijfelden de beoordelaars of ze een doffe *e* hoorden of een volledig gereduceerde vorm, dan kozen ze voor ‘dof/zero’. Er werd dus gewerkt met een zevenpuntsschaal die er als volgt uitzag:

1	2	3	4	5	6	7
lang	lang/kort	kort	kort/dof	dof	dof/zero	zero

Omdat in spontane gesprekken vaak snel gesproken en/of minder goed gearticuleerd wordt, zijn sommige woorden uit zo'n conversatie onverstaaanbaar als de oorspronkelijke context ontbreekt. Daarom werd ook in de keuzemogelijkheid 'onverstaaanbaar' voorzien. Over 549 realisaties waren de drie beoordelaars het eens. Om de betrouwbaarheid van de resultaten te garanderen, werden alleen die 549 realisaties verder verwerkt.

Alle varianten die we verwacht hadden, bleken inderdaad voor te komen: we troffen zowel lange vocalen, korte vocalen, doffe *e*'s als totaal gereduceerde vormen aan. Het populairst bleek de korte realisatie (68%) (*momment*). De lange realisatie (*mooment*) werd slechts in 2% van de gevallen gebruikt. De uitspraak met doffe *e* (*mement*) en de volledig gereduceerde vorm ('*ment*') kwamen ongeveer even frequent voor (resp. 7% en 9%). In de overige gevallen kozen de drie beoordelaars voor een tussenscore: 'lang/kort' (8%), 'kort/dof' (5%) en 'dof/volledig gereduceerd' (2%).

Vervolgens vergeleken we de uitspraak van de Vlaamse en de Nederlandse leerkrachten. Vlaanderen en Nederland bleken een heel ander patroon te vertonen. In Vlaanderen is er eigenlijk maar één populaire variant: in 87% van de gevallen werd een korte klinker gebruikt (*momment*). In Nederland is er veel meer variatie. De uitspraak met korte klinker haalt daar 'maar' 37%. Zowat 3% van de Nederlanders gebruikt de lange realisatie (*mooment*), ongeveer 18% de doffe uitspraak (*mement*), en meer dan 20% reduceert de klinker zelfs totaal ('*ment*'). De drie tussencategorieën waren elk ook nog goed voor 5 tot 8% van de scores. Dat sterke reducties van het type *moment* > '*ment*' niet meteen opvallen in een spontane conversatie, komt omdat we gesproken taal in grotere gehelen verwerken, en niet klank per klank. Zeker in een min of meer vaste uitdrukking (bv. *op een gegeven moment*) kan er heel wat reductie optreden zonder dat de verstaanbaarheid in het gedrang komt. Op basis van de omringende woorden weet de gesprekspartner meestal wel waarover het gaat, ook al werd *moment* dan misschien herleid tot '*ment*'.

Samenvattend kunnen we stellen dat de uitspraak met korte vocaal veruit het populairst is, zowel in Nederland als in Vlaanderen. Hoewel makers van Vlaamse uitspraakgidsen duidelijk de voorkeur geven aan de lange variant, gebruikten de Vlaamse leerkrachten in 87% van de gevallen een korte klinker (*momment*). De doffe uitspraak (*benaan, mement*) komt niet voor in het Standaardnederlands van de Vlaamse leerkrachten, wel in dat van hun Nederlandse collega's. Vanuit dialectologisch oogpunt is klinkerverdoffing nochtans niet typisch voor Nederland. Ook in Noord-België is klinkerverdoffing in een aantal dialectgebieden heel normaal. Het lijkt er dus op dat het ondubbelzinnige advies in de Vlaamse gidsen om niet te verdoffen effect heeft gehad. In Nederland komen naast de uitspraak met lange, korte en doffe klinker ook nog een groot aantal totaal gereduceerde vormen voor ('*ment, mnier*'). Of hoe Bert en Ernie ons eigenlijk alleen het topje van de Nederlandse variatieberg lieten zien ...

---

¹ De auteurs zijn verbonden aan het Centrum voor Nederlandse Taal en Spraak van de Universitaire Instelling Antwerpen. Hanne Kloots en Marc Swerts zijn resp. Aspirant en Postdoctoraal Onderzoeker van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen. Het geluidsmateriaal dat in dit artikel wordt geanalyseerd, is verzameld in het kader van het VNC-project *Variatie in de uitspraak van het Standaardnederlands* (FWO G-2205.98).

² Het gesprek tussen Bert en Ernie is te beluisteren via de – ietwat excentrieke - internetsite <http://www.tycoon.mxm.cx/bananadownloads.html>, geluidsbestand ‘banaan-in-je-oor.wav’.